

УДК 378.14

Дроздова І. П.

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МЕНТАЛІТЕТУ ФАХІВЦЯ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті зазначено, що вища освіта стає обов'язковим елементом підготовки особистості до життя, оскільки пов'язана з формуванням і розвитком професійного мовлення засобами української мови. Метою підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності і виховання в них професійного менталітету є високоморальна і компетентна особистість зі сформованою готовністю до здійснення професійного спілкування українською мовою. Ментальність є інтегральним феноменальним соціальним утворенням, що виявляється у внутрішньо координованих способах соціального мислення, відносинах і діях, зумовлених як самою особистістю, так і специфікою професійної діяльності. До завдання професійного становлення фахівця залучене формування професійної культури, у структурі якої можна виділити праксеологічний і ментальний боки. Особливе місце в професійній культурі належить професійному мовленню й мисленню.

Ключові слова: професійне мовлення, розвиток особистості, професійне становлення фахівця, формування професійного менталітету засобами української мови, праксеологічний і ментальний боки професійної культури.

В статье отмечается, что высшее образование становится обязательным элементом подготовки личности к жизни, поскольку связано с формированием и развитием профессиональной речи средствами украинского языка. Целью подготовки будущих специалистов к профессиональной деятельности и воспитание у них профессионального менталитета является высококонрастная и компетентная личность со сложившейся готовностью к осуществлению профессионального общения на украинском языке. Ментальность является интегральным феноменальным социальным образованием, называется во внутренне координированных способах социального мышления, отношениях и действиях, обусловленных как самой личностью, крив и спецификой профессиональной деятельности. В задачи профессионального становления специалиста привлечено формирования профессиональной культуры, в структуре которой можно выделяют праксеологическую и ментальную стороны. Особое место в профессиональной культуре принадлежит профессиональному речи и мышлению.

Ключевые слова: профессиональная речь, развитие личности, профессионального становления специалиста, формирования профессионального менталитета средствами украинского языка, праксеологическая и ментальная стороны профессиональной культуры.

Higher education is a must-training the individual to life, as related professional formation and development of the Ukrainian language broadcasting means, because it operates as a socially determined element of modern knowledge is important in the formation of the future professional non-philological profile. But the essence of the formation of professional mentality of the professional profile of non-philological tools Ukrainian language in the process of identity formation has not yet been the subject of pedagogical research. It notes the contradiction between the need for formation of professional mentality in the future specialist training in universities and educational underdevelopment conditions, methods and means of its formation in the social and psychological specialization in modern high school Ukraine. The purpose of training future professionals to the profession and the formation of professional mentality they are competent and highly moral person with established willingness to exercise professional communication in Ukrainian. Mentality is an integral phenomenal social formation that appears in internally coordinated ways of social thinking, relationships and actions caused both by personality hook and specific professional activity. Professional mentality affects the way of solving professional tasks as professional values, professional activities oriented to understanding the positions taken on production decisions. The purpose of professional development specialist involved the formation of professional culture, the structure of which there are two sides: the praxeological (characterizes the readiness specialist in a particular activity) and mental (acts integral characteristic of consciousness and self-consciousness of the subject, moral, philosophical and aesthetic preconditions activity). A special place in a professional culture belongs to professional speech and thinking, which are two types: professional course of action and modified professional activities.

Keywords: professional speech, personal development, professional development specialist, formation of professional mentality means Ukrainian, praxeological and mental side of professional culture.

Ідея розвитку цілісної соціально адаптованої людської особистості сьогодні домінує і визначає зміст сучасної професійної освіти. Завданням вищої школи є формування професійної готовності студентів до майбутньої діяльності, позиції студента як майбутнього фахівця з метою зміцнення його когнітив-

ної і культурно-естетичної сфер, загального кругозору, мовленнєвої вправності. Взаємодія педагогів і студентів на змістовій основі з використанням різноманітних засобів є сутнісною характеристикою педагогічного процесу, що відбувається в будь-якій педагогічній системі.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства проблеми освіти і виховання молодого покоління концентрують у собі найактуальніші аспекти соціально-професійного становлення особистості молодшої людини в процесі її соціалізації в мікро- і макросередовищі.

Проте в умовах масової вищої освіти нерально забезпечити високий рівень підготовки фахівців, яким буде під силу і творчість, і продукування нового знання. Вища освіта може стати більш обов'язковим елементом підготовки особистості до життя, відповідальною за свої вчинки, оскільки пов'язана з трансляцією деякого стійкого спеціалізованого корпусу знань, формуванням і розвитком професійного мовлення засобами української мови. Мова функціонує як соціально детермінований елемент сучасного знання, що робить актуальним виявлення її соціальних і гносеологічних рис у процесі становлення майбутнього фахівця нефілологічного профілю.

Метою підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності є високоморальна і професійно компетентна особистість зі сформованою готовністю до здійснення професійного спілкування українською мовою. Аналіз праць Ф. Бацевича, Л. Вайсберга, Л. Виготського, В. Виноградова, В. Вундта, В. Гумбольдта, І. Зимньої, О. Кубрякової, О. Леонтьєва, О. Потєбні, В. Русанівського, Ф. де Соссюра, Б. Уорфа, Ф. Фортунатова, Н. Хомського, А. Шлейхера, Л. Щерби дав підстави докладно з'ясувати лінгвістичні аспекти взаємозв'язку мови і мовлення, мовлення і мислення, мовлення і професійної діяльності.

Оволодіння студентами-нефілологами ВНЗ культурою мислення (П. Гальперин, М. Жинкін, О. Лурія, О. Леонтьєв, О. Синиця), культурою мовленнєвої поведінки в рамках соціальної комунікації українською мовою (О. Біляєв, Н. Голуб, І. Зязюн, Л. Мацько, В. Мельничайко, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко, М. Стельмахович, І. Хом'як, Г. Шелехова) і культурою професійного спілкування в ситуаціях організації комунікативно-пізнавальної діяльності (Л. Барановська, Г. Бондаренко, Н. Бородіна, Л. Головата, Л. Златів, Л. Кузьміна, Л. Лучкіна, Р. Нємова, Т. Окуневич, О. Семенов, Л. Стасів, М. Чабайовська, С. Шатілов, В. Юкало) необхідне під час вивчення української мови, оскільки комунікативний принцип викладання передбачає не тільки навчання різних видів мовленнєвої діяльності, активне мовлення українською мовою зі знанням законів побудови й використання комунікативних одиниць, з умінням продукувати вільні висловлювання і репродукувати усталені мовленнєві формули, але й розуміння законів спілкування мовою.

Такий підхід зумовлений розвитком теорії комунікації, лінгвістики тексту, теорії мовленнєвої діяльності й утвердженням комунікативно-діяльнісного, компетентісно-когнітивного, особистісно орієнтованого підходів у методиці викладання української мови, що передбачає навчання української мови в процесі професійного мовленнєвого спілкування й розвитку особистості для формування професійного менталітету фахівця нефілологічного профілю засобами української мови.

У педагогіці склалися певні передумови для вирішення означеної проблеми. Розглянуто сутність менталітету як ціннісної детермінанти соціального мислення і поведінки особистості (К. Абульханова-Славська, А. Брушлінський, Б. Гершунський, І. Дубов, М. Махмутов та ін.); виділений службовий менталітет у структурі професійної культури (А. Маркова, Н. Крилова, В. Слєп'яков); визначено сутність професійного менталітету вчителя (В. Сонін). Проте сутність формування професійного менталітету фахівця нефілологічного профілю засобами української мови у процесі становлення особистості ще не була предметом педагогічного дослідження.

Тож можна констатувати суперечність між необхідністю формування відповідного менталітету майбутнього фахівця під час професійної підготовки у вищій і нерозробленістю педагогічних умов, методів, засобів його формування в ході соціально-психологічної спеціалізації в сучасній вищій школі України. Виявлений дисонанс об'єктивує проблему: які педагогічні умови, методи, прийоми й засоби навчання української мови за професійним спрямуванням з метою формування професійного мовлення і менталітету у студентів нефілологічного профілю в процесі становлення особистості?

Проблема соціалізації молодшої людини, її саморозвитку і самореалізації є одним із головних напрямків сучасних психолого-педагогічних, соціологічних і філософських досліджень. Більшість дослідників цієї проблеми виявляли низку гострих суперечностей соціально-професійного становлення особистості в процесі її соціалізації, які вже не можна вирішити традиційною системою виховання й освіти. Система роботи з удосконалення (а скоріше, формування) українськомовного професійного мовлення студентів-нефілологів ВНЗ України передбачає врахування індивідуальних особливостей, рівня пізнавальних можливостей, професійних мотивів й інтересів, специфіки майбутньої діяльності, розуміння суті психічних процесів, що є в основі мовленнєвої діяльності для підготовки майбутніх фахівців.

Це вказує на можливість організації особливим чином збудованого освітнього процесу, в якому системою зовнішніх ситуацій, що актуалізують предметно-практичну діяльність певним способом розгортання змісту освіти, можливо формувати й розвивати в особистості мовлення провідної діяльності для формування професійного менталітету фахівця нефілологічного профілю.

Мета статті – розкрити специфіку, взаємозв'язок і взаємозалежність розвитку особистості як передумови формування професійного менталітету фахівця нефілологічного профілю засобами української мови.

Ми згодні з К. Платоновим, який під особистістю розумів людину як носія свідомості, а під свідомістю – суб'єктивний компонент людської психіки, який об'єктивується в діях і діяльності [8, с. 189]. При цьому діяльність, що складається з дій, але не зводиться до їх механічної суми, є функція не тільки особистості, але й людини, зокрема фахівця.

З іншого боку, існує й таке визначення особистості: «Особистість – це універсальне поняття, що характеризує людину в цілому, але головним чином як члена суспільства, з боку його суспільних стосунків, що становлять основний соціальний зміст людини» [7, с.100].

Організація процесу роботи педагога з формування професійно досконалої особистості неможлива без уявлення природи людини у вигляді систематизованої, чітко організованої педагогічної діяльності з виділеними цілями, структурою, комплексом педагогічних завдань. «У діяльності змінюється не тільки самий об'єкт, але й позиція (відношення) суб'єкта до об'єкта» [1], – уважає К. Абульханова-Славська. Це означає, що сама педагогічна діяльність має динамічний характер, тобто життєві позиції суб'єкта й об'єкта змінюються відповідно до ходу діяльності. У цьому сенсі діяльність є відкритою системою для формування особистості.

Нам імпонує погляд авторів, що обґрунтовують необхідність відповідного ставлення до особистості: суб'єктний, особистісно орієнтований підхід у психології особистості, педагогіці і психології (Г. Балл, М. Пряжніков, В. Рибалка, В. Татенко, Г. Титаренко та ін.).

Такий процес пізнання і здобуття професійної освіти, формування й розвитку професійного мислення відбувається за допомогою мовних засобів. Свого часу Г. Гадамер зазначав: «Мова – універсальне середовище, в якому відбувається розуміння. Інструментом цього є тлумачення» [4, с. 452]. Розуміння ролі мови, її соціальних сторін у науці й освіті, професійно-практичній діяльності людини з позиції формування професійного українського мовлення ставить проблему експлікації філософської, світоглядної позиції.

Оскільки мова функціонує як соціально детермінований елемент знання і пізнання, то залежність ролі мови в соціальній детермінації наукового пізнання від характеру й організації форм навчання і систем пізнання робить актуальним виявлення їх соціальних, національно ідентифікованих і гносеологічних, професійно зумовлених рис, отже, створення специфічних, стійких структур людської свідомості, можна сказати певної ментальності.

Менталітет, ментальність [з лат. mentalis – розумовий] уживають у двох значеннях: 1) образ думок, сукупність розумових навичок і духовних установок, притаманних окремій людині або суспільній групі; 2) психологія нації [8, с. 516]. Адже ментальність розглядають «як наявність у людей того чи того суспільства певного спільного розумового інструментарію, психологічного оснащення, яке дає їм можливість по-своєму усвідомлювати світ і самих себе» [6, с. 63]. А. Гуревич звертає увагу на те, що специфічний спосіб мислення і відчуття виявляється на рівні певного колективу людей – «соціальної або культурної спільності» [6, с. 64]. Тож слушним є твердження М. Юрія, що «за своєю структурою менталітет містить у собі передусім дещо колективне» [12, с. 132].

Ми визначаємо ментальність як інтегральне феноменальне соціальне утворення, що виявляється у внутрішньо узгоджених, координованих способах соціального мислення, оцінках, відносинах, почуттях і діях, зумовлених як самою особистістю, так і специфікою професійної діяльності. У менталітеті відбито особистісні реагування на прийняті норми, звичаї, традиції етносу, соціуму, суспільства, групи, тобто менталітет є формою актуалізації ментальності людини. У менталітеті відображена конкретна реалізація особистістю суб'єктивно актуалізованих підструктур ментальності, характерна для певних соціально-етнічних утворень, їх збагачення, насичення індивідуальним життєвим досвідом.

Професійний менталітет впливає на спосіб вирішення професійних завдань. Його значення є основоположним, оскільки ціннісні установки професійної діяльності орієнтують фахівця нефілологічної сфери на осмислення професійної позиції щодо прийнятих виробничих рішень.

Загальновідомо, що В. Гумбольдт власними дослідженнями у сфері лінгвістики й філософії культури показав специфічний вплив мови в усвідомленні власного буття. Його проект «порівняльної антропології» передбачав, передусім, вивчення «характерів націй і епох», визначення наукових критеріїв і «філософських основ для їх оцінювання» [5, с. 323–324]. Прикладне значення порівняльної антропології як «гілки філософсько-практичного людинознавства» і дослідницької методології для практики мовленнєвої комунікації В. Гумбольдт убачав у тому, що вона полегшує розуміння ментальності народів, сприяє формуванню толерантних моделей спілкування в міжкультурних контактах, учить «поважати свої і чужі системи моралі й культури» [5, с. 321–323].

Уплив, що здійснює процес освоєння мов на формування індивідуальної культури, важко переоцінити. Існує припущення, що несвідомо засвоювана структура рідної мови визначає сприйняття світу і майже увесь пізнавальний стиль, формує своєрідний менталітет.

Принципове значення для осмислення етапів становлення української ментальності мають ідеї Івана Огієнка. Так, у праці «Українська культура» він підкреслює: «У який бік життя не поглянемо, скрізь побачимо, як оригінально, своєрідно складав свою культуру народ український. Скрізь, на всьому поклав цей народ свою ознаку, ознаку багатой культури і яскравої талановитості» [9, с. 1.] Людина, на думку професора І. Огієнка, не є засобом історичного розвитку, але його метою. Розкрити ментальність означає зрозуміти не тільки таємницю формування стереотипів мислення конкретного народу, але розшифрувати тип філософування і стиль викладу ідей. Ментальність епохи – це структурний елемент системи

інтелектуальних, зокрема професійних, та моральних орієнтацій людини. Оскільки мова кожного народу пов'язана з національним почуттям і національною свідомістю, формованих на ґрунті рідної мови, то взаємовплив мови і культури виявлятиметься також у своєрідності лексико-фразеологічних засобів, особливостях нормативно-стилістичної системи та мовленнєво-професійному етикеті.

Унаслідок своєї складності і багатоаспектності феномен ментальності як результат творчого впливу комплексу чинників доречно розглядати і в контексті фахового мовлення як професійного складника прояву національної специфіки. Тому ментальність, на наш погляд, можна витлумачувати і як специфічний спосіб мислення, своєрідне світосприйняття, властиве представникам тієї чи іншої професії, виду чи роду діяльності. Це дає можливість говорити про професійну ментальність як необхідний елемент особистості сучасної людини.

Ці частини особистості сучасної людини, пов'язані з мовою, давно й постійно є в тематиці філософського пізнання. Філософи з давніх часів указували на місце й роль мови як соціального феномену: мова соціальна за своєю природою, вона існує в суспільстві, поза суспільством її існування неможливе. У межах раціоналізму, або, за Дж. Сьорлем, західної раціоналістичної традиції роль мови в людському житті оцінювали й оцінюють дуже високо [11, с. 192–217]. Соціальну ж природу мови виражено в різних аспектах, що становлять основу для аналізу її ролі.

Мова – найважливіший засіб спілкування, підґрунтя, на якому вибудовують міжлюдські стосунки і соціальну структуру суспільства, загалом, вона є «оселею людського буття» (М. Гайдегер) і, як додає Ф. Бацевич, людського духу [3, с. 18–19], а тому, вважаємо, і професійного менталітету мовців, формування людини – професіонала нового типу – з новими якостями, що відповідають вимогам сучасності.

Метою підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності і формування в них професійного менталітету є високоморальна і компетентна особистість зі сформованою готовністю до здійснення фахового спілкування українською мовою.

Завданням професійного становлення особистості в сучасних умовах є підготовка фахівця, якому властиві: різнобічна освіта, нестандартне мислення, широкий світогляд, професіоналізм, громадянська активність, духовна, моральна і професійна підготовленість до праці за обраним фахом. Він знає собі ціну на ринку праці, здатний, якщо потребують обставини, вільно змінювати спеціалізацію. Такий спеціаліст психологічно підготовлений уміло будувати міжособистісні стосунки, уміє поважати думку інших, бути толерантним, здатний знаходити виходи зі складних виробничих і ділових конфліктних ситуацій. Його головний капітал – високорозвинене почуття відповідальності перед суспільством і колективом і, звичайно ж, професійний менталітет, що дозволяє сучасному фахівцеві відповідати вимогам суспільства і здобути конкурентоспроможність на ринку праці.

Будь-який навчальний процес має бути поданий як єдність трьох аспектів: навчання (діяльність викладача); засвоєння (діяльність студента); формування особистості (особливості розумового й морального розвитку студентів). Ці три аспекти можуть бути виділені і в навчанні української мови як засобу здобуття мовленнєвої та фахової компетенції. Правильно вибраний підхід до студента, урахування особливостей його особистості, весь комплекс навчальних завдань допоможе викладачам української мови вищої школи вирішити ці завдання. Третій аспект навчального процесу пов'язаний із тим, що в ході засвоєння знань відбувається формування нових граней особистості студента. Значущість української мови як засобу формування професійної компетенції, як найважливішого оформлювача культури, ідеології і норм поведінки українського народу важко переоцінити.

До завдання професійного становлення фахівця залучене формування професійної культури, у структурі якої можна виділити два боки: праксеологічний і ментальний (О. Заболоцька, А. Коваль, М. Пентиліук, О. Семенов та ін.). Перший аспект характеризує спосіб взаємодії суб'єкта зі знаряддями і предметом праці, ступінь його готовності до конкретного виду діяльності. У його складі виділяють такі елементи, як професійні знання, навички й уміння, наразі й стиль професійного мислення. Другий є інтегральною характеристикою свідомості й самосвідомості суб'єкта професійної культури, морально-світоглядних та естетичних передумов діяльності. Професійна свідомість – це вид віддзеркалення діяльності, в якому акумульована вся сукупність алгоритмів, норм, цінностей і мови, що властиве відособленому виду професійної діяльності і сприяє формуванню професійного менталітету. Поряд із ним стоїть професійний світогляд, об'єктом віддзеркалення якого є не тільки загальна або спеціальна, але й соціальна картина світу. Це забезпечує інтеграцію професійної групи, формує її соціальну позицію.

Особливе місце в професійній культурі належить залученню професійному мисленню, що зумовлене технологією й об'єктивною логікою конкретного виду діяльності. Воно є організувальною засадою під час становлення й самовизначення у професії. А. Баталов, розвиваючи концепцію культурно-історичної детермінації професійного мислення, справедливо виділяє два типи професійного мислення: образ дій професіонала і модифіковані види професійної діяльності [2].

Виникнення нового виду діяльності в провідній діяльності обумовлено вже сформованими видами і є провідним новоутворенням. При цьому одного разу сформовані й засвоєні людиною види залишаються спадщиною її особистості назавжди. Педагогічний аспект логіки розгортання видів діяльності та їх актуалізації в онтогенезі набуває такого виду: наслідування, гра, спілкування, навчальна діяльність, псевдопрофесійна діяльність (тренінги, ділові ігри тощо) і професійна діяльність. Виникнення кожного наступного етапу провідної діяльності обов'язково обумовлює сукупно-збірну кількість уже сформованих видів діяльності. Спілкування породжується в наслідуванні й грі, навчальна діяльність – у насліду-

ванні, грі та спілкуванні, псевдопрофесійна – у навчальній діяльності, спілкуванні, грі й наслідуванні, а професійна діяльність є квінтесенцією збірного образу і містить усі види. Кожна дія, що входить до структури діяльності, розвиваючись, розвиває саму діяльність, формує професійний менталітет.

Отже, становлення особистості відбувається на основі формування професійного менталітету майбутнього фахівця нефілологічного профілю у ході спеціалізованої підготовки. Це залежить від педагогічних умов, методів, засобів навчання студентів із метою розвитку мислення і професійного мовлення засобами української мови з допомогою соціально-психологічної спеціалізації в сучасній вищій школі України.

Література:

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. Баталов А. А. Понятие профессионального мышления / А. А. Баталов. – Томск : ТПИ, 1985. – 230 с.
3. Бацевич Ф.С. Філософія мови : історія лінгвофілософських учень : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2008. – 240 с.
4. Гадамер Г. Истина и метод / Г. Гадамер; [пер. с нем. Б. Н. Бессонова]. – М. : Прогресс, 1988. – 699 с.
5. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт; [пер. с нем. яз. А. В. Гулыги, Г. В. Рамиашвили]. – М. : Прогресс, 1985. – 452 с. – (Языковеды мира).
6. Гуревич А.Я. Историческая наука и историческая антропология / А. Я. Гуревич // Вопросы философии. – 1988. – № 1. – С. 56–71.
7. Ковалев А. Г. Психические особенности человека / А. Г. Ковалев, В. Н. Мясищев. – Л. – 1960. – Т.1. – 264 с.
8. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Минск : Современный литератор, 2006. – 976 с.
9. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Репринтне видання 1918 р. / І. Огієнко. — К. : Абрис, 1991. – 273 с.
10. Платонов К. К. Способности и характер / К. К. Платонов // Теоретические проблемы психологии личности. – М. : Наука, 1974. – С. 187–208.
11. Серль Джон Рациональность и реализм : что поставлено на карту / Джон Серль // Путь. – 1994. – № 6. – С.192–217.
12. Юрій М. Т. Етногенез та менталітет українського народу / М. Т. Юрій. – 2-ге вид., доп. – К., 1997. – 237 с.